

- Намистина пастова орнаментована VIII – Хст. ВКМ, інв. № КВ – 10926/4; А – 185.
Кераміка (фрагменти). XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10905/1-195 А – 481/1-195.
Боло-кулякам'яна для метання. Епоха бронзи. ВКМ, інв. № КВ – 10906; А – 482.
Оселок – брусок для точення. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10907/1; А – 483.
Оселок – брусок для точення. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10907/2; А – 484.
Оселок – брусок для точення. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10907/3; А – 485.
Оселок – брусок для точення. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10907/4; А – 485.
Шлак скловидний – вогнищеві залишки, які утворюються при спалюванні твердого палива в печах при високих температурах. IX – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10908/1-2; А – 487/1-2.
Кресало залізне (фрагмент). XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10909/1; А – 488.
Кресало залізне. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10909/2; А – 489.
Кресало залізне. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10909/3; А – 490.
Кресало залізне. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10909/4; А – 491.
Кінські вудила залізні (три фрагменти). XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10912/1-3; А – 492/1-3.
Ножі залізні (14 штук). XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10910/1-4; А – 493/1-14.
Ніж залізний з кістяною ручкою. IX – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10911; А – 494.
Цвяхи залізні. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10913/1-13; А – 495/1-13.
Стержень залізний. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10914; А – 496.
Підківка залізна (фрагмент). IX – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10915; А – 497.
Прикраса з кістки. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10916; А – 498.
Амулет кістяний. Зуб (ікло) тварини. IX – XI ст. ВКМ, інв. № КВ – 10917; А – 499.
Браслет скляний (2 фрагменти). XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10918/3-4; А – 500/1-2.
Браслет скляний (2 фрагменти). XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10918/1-2; А – 501/1-2.
Лунниця. Дівоча прикраса. Бронза. Лиття. X ст. ВКМ, інв. № КВ – 10919А – 502.
Виріб із кістки усіченої конічної форми із круглим отвором посередині (ймовірно використовувався як пряслице або гудзик). IX – XII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10922; А – 503.
Прикраса мідна, бляшка прямокутна із штампованим геометричним орнаментом (фрагмент). IX – XII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10923; А – 504.
Перстень мідний, із лінійним геометричним орнаментом (дві повздовжні борозенки). IX – XI ст. ВКМ, інв. № КВ – 10924; А – 505.
Гудзик бронзовий. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10925; А – 506.
Намистина скляна. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10926/1; А – 507.
Намистина скляна. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10926/2; А – 508.
Намистина скляна. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10926/3; А – 509.
Намистина скляна. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10926/4; А – 510.
Намистина скляна. XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10926/5; А – 511.
Шпилька бронзова (фрагмент). XII – XIII ст. ВКМ, інв. № КВ – 10927; А – 512.

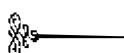
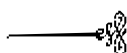
DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.21.04>

УДК 904(477.82-21) “653”

Валентина Петрович

Дослідження Михайлом Кучинком міста Володимира: археологічна спадщина

Володимир-Волинський є місцем наукових археологічних досліджень не одного покоління істориків та дослідників різних країн. Археологічні розкопки на території міста проводились з кінця XIX ст., головним чином досліджувались пам'ятки архітектури. Важливі дані в галузі археології та історичній топографії були зібрані вченими XIX-XX ст. В. Антоновичем, А. Праховим, М. Теодоровичем, О. Левицьким, О. Цинкаловським та археологами П. Раппопортом, М. Малевською, Н. Каргером, Г. Песковою, С. Терським, О. Златогорським, С. Панишом. У статті висвітлюються археологічні дослідження міста Володимира – одного з найдавніших і найбільших міст Волині, що проводилися експедиціями під керівництвом доктора історичних наук, професора М. Кучинка. На основі проаналізованих речових матеріалів прослідковано історію становлення та розвитку міста, наведено характеристику оборонних укріплень та окремих соціально-топографічних частин. Охарактеризовані речові матеріали є вагомим науковим спадщиною доктора історичних наук, професора М. Кучинка. Вона склалася внаслідок багаторічних розкопок і розвідок, проведених

археологічними експедиціями під його керівництвом. Здобуто велику кількість матеріалів, які дозволяють об'єктивно відтворити динаміку розвитку міста Володимира в княжому та пізньосередньовічному часі. Встановлено, що важливу інформацію несуть речові матеріали, здобуті у процесі археологічних розкопок чи розвідок міста Володимира. Археологічні дані свідчать, що стабільна забудова міста Володимира тривала і в наступних століттях, зокрема, ряд житлово-господарських споруд належить до кінця XIII – першої половини XIV століття, як наприклад, садиба багатого купця чи боярина. Це був комплекс, що складався з великого будинку з колонами та підвалом і двох напівземлянкових, очевидно, господарських споруд. Садиба згоріла в перших десятиліттях XIV ст., можливо, в час тривалої боротьби за місто між польським королем Казиміром III та литовсько-руськими князями. У статті висвітлено процес археологічних досліджень, що проводилися в місті Володимирі археологічними експедиціями під керівництвом професора М. Кучинка.

Ключові слова: археологічна спадщина, археологічні дослідження, дитинець, оборонні укріплення, окольне місто, речові матеріали.

Petrovych V. V. Mykhailo Kuchinko – a researcher of Volodymyr city: archeological heritage.

Volodymyr-Volynskiy is a place of scientific archeological research of many generations of historians and researchers of different countries. Archaeological excavations in the city have been conducted since the end of the XIX century, mainly architectural monuments have been studied. Important data in the field of archeology and historical topography were collected by scientists of the XIX-XX centuries V. Antonovich, A. Prakhov, M. Teodorovich, O. Levitsky, O. Tsinkalovsky and archaeologists P. Rappoport, M. Malevskaya, N. Karger, G. Peskova, S. Tersky, O. Zlatogorsky, S. Panyshko. The article covers the archaeological research of the city of Volodymyr - one of the oldest and largest cities in Volyn, conducted by expeditions led by Doctor of Historical Sciences, Professor M. Kuchynko. On the basis of the analyzed material materials the history of formation and development of the city is traced, the characteristic of defensive fortifications and separate social and topographical parts is resulted. The described material materials are a significant scientific heritage of Doctor of Historical Sciences, Professor M. Kuchynko. It was formed as a result of many years of excavations and explorations conducted by archaeological expeditions under his leadership. A large number of materials have been obtained, which allow to objectively reproduce the dynamics of the development of the city of Vladimir in the princely and late medieval times. It is established that important information is carried by material obtained during archeological excavations or explorations of the city of Volodymyr. Archaeological evidence suggests that the stable development of the city of Vladimir continued in the following centuries, in particular, a number of residential buildings belong to the end of the XIII - first half of the XIV century, such as the estate of a rich merchant or boyar. It was a complex consisting of a large house with columns and a basement and two semi-dugout, apparently outbuildings. The estate burned down in the first decades of the 14th century, possibly during a long struggle for the city between the Polish King Casimir III and the Lithuanian-Russian princes. The article covers the process of archaeological research conducted in the city of Vladimir by archaeological expeditions led by Professor M. Kuchinko

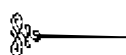
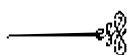
Key words: archeological heritage, archeological research, dytynets, fortification, roundabout city, material evidence.

Постановка наукової проблеми та її значення. Місто Володимир має давню та багатовікову історію. Його становлення відбувалося у ранньослов'янську добу, розвиток продовжувався у княжому та пізньосередньовічному часі. При висвітленні цих періодів історії міста дослідники використовують, головним чином, дані археологічних досліджень, не нехтуючи й іншими наявними джерелами. Внаслідок багаторічних розкопок вченими здобуто велику кількість матеріалів, які дозволяють по-новому висвітлити історію Володимира.

Питання пов'язані з вивченням речових джерел давнього періоду історії міста Володимира, хвилювали не одне покоління істориків та археологів. Цілком природно, що Володимир, який згадується в літописі 105 разів не міг не привернути до себе увагу вчених [2].

У 1886 р. в ході архітектурно-археологічних досліджень Успенського собору, що проводились у зв'язку з необхідністю його реконструкції В. Антоновичем, А. Праховим та О. Левицьким, було відкрито залишки давньої підлоги, викладеної різнокольоровою плиткою, вивчено рештки фрескового розпису стін. Виявлено п'ять ніш-аркасолій з похованнями володимирських князів та духовних осіб. Розкопки підтвердили, що собор був найвеличнішою спорудою міста в давньоруському і середньовічному часі [5, с. 59–63; 12; 19, с. 120–126]. Того ж 1886 р., В. Антоновичем і А. Праховим були розкопані залишки церкви в урочищі Стара кафедра, розташованої за 2 км на захід від центру міста, в с. Федорівка [1, с. 1006–1012]. Продовжив роботи по дослідженню храму місцевий краєзнавець О. Дверницький [4, с. 37–50].

Значно збагатилась джерельна база для вивчення Володимира внаслідок археологічних досліджень міста в 30–40-их рр. ХХ ст. О. Цинкаловським. Взнявши за основу археологічну карту професора В. Антоновича, він досить докладно описав топографію окремих церквич і цвинтарич, визначити основні дороги та вулиці міста в минулому, окремі осередки ремесла і торгівлі. Знахідки знарядь праці, предметів озброєння, культових і побутових речей пролили світло на суспільно-економічні аспекти історії Володимира княжої доби, пізньосередньовічного та нового часу [23, с. 196–214].

Нові дані для вирішення проблеми локалізації пам'яток культової архітектури дали розкопки в 1955–1956 рр. професором М. Каргером неподалік Василівської церкви. Тут було виявлено рештки невідомого храму датованого XII–XIII століттями [7, с. 12–22]. Ним же була відкрита ротонда Михайлівського монастиря, згаданого в літописі під 1268 роком. Вона знаходилась в урочищі Михайлівщина [7, с. 28].

Значним внеском у вивчення одного з передмість давнього Володимира – урочища Стара кафедра є здійснені професором П. Раппопортом повторні розкопки тринефної, триапсидної церкви. В західній частині ним відкрито п'ять цегляних гробниць, а головне – встановлено, що церква споруджена на місці незавершеної одноапсидної. Дослідник датував малий храм першою половиною XII, а основний – другою половиною XII століття [18, с. 384–385].

З метою пошуку і локалізації літописної церкви Іоакима і Анни в 1975–1976 рр. археологами М. Малевською та Є. Шолоховою були проведені розкопки на дитинці княжого Володимира. І хоча її не знайшли, але було відкрито ряд житлово-господарських об'єктів княжої доби і середньовічного часу та розкопано фундаменти кам'яного муру незавершеного замку Казимира III [13, с. 327–328; 14, с. 291].

Цікавий матеріал для вивчення міста дали розкопки в околиному граді, проведені археологом Г. Песковою в 1983–1984 рр., в результаті яких був відкритий невідомий досі храм середини XII століття. Це була безстовпова прямокутна будівля з однією напівкруглою апсидою, що знаходилась неподалік Успенського собору на вулиці Садовій [15, с. 341; 16, с. 291].

Для з'ясування середньовічної забудови околиного міста велике значення мають матеріали розкопок В. Терського та С. Терського, які відкрили ряд споруд другої половини XI ст. на лівому березі р. Смоча, а також садибу кінця XI – початку XII ст. на вулиці Устилузькій [20, с. 71–72]. Дослідженнями в урочищі Апостольщина відкрито 16 житлово-господарських об'єктів датованих X–XI, XII–XIII, XIII–XIV і XVI–XVII століття [21, с. 3–67; 22, с. 3–33].

У 2010–2012 рр. на городищі «Вал» у місті Володимирі проводились дослідження археологічною експедицією ДП «Волинські старожитності» під керівництвом О. Златогорського. Першочерговим завданням експедиції було дослідження замку Казимира, відомого з писемних джерел, але прихованого нашаруваннями століть. Проведені роботи вказують на належність виявлених мурованих стін до укріплень замку польського короля Казимира Великого, що був споруджений у Володимирі у другій половині XIV століття [6, 23–24].

Варто також згадати й про археологічні матеріали з фондів Володимир-Волинського історичного музею [3]. До них можна віднести звіти про археологічні роботи на території міста Володимира доктора історичних наук, професора Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки М. Кучинка.

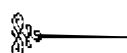
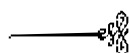
Цим і обумовлюється **актуальність вивчення** археологічної спадщини міста Володимира, що дає можливість висвітлити його планіграфію та забудову, місцезнаходження життєво важливих об'єктів, що нерозривно пов'язані з подальшим з соціально-економічним і культурним розвитком.

Мета наукової розвідки – охарактеризувати речові матеріали, здобуті у процесі археологічних розкопок чи розвідок, здійснених під керівництвом М. Кучинка щодо становлення та розвитку міста Володимира.

Відповідно вирішення основного завдання дослідження полягає у висвітленні процесу археологічних досліджень, що проводилися в місті Володимирі археологічними експедиціями під керівництвом професора М. Кучинка.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Володимир – одне з найдавніших міст Волині. Про це свідчать різноманітні джерела. Однак, однією з найвагоміших категорій джерел є речові матеріали, здобуті в процесі археологічних розкопок чи розвідок впродовж понад ста років, що проводилися багатьма поколіннями вчених-археологів. Проте, у даній науковій розвідці зупинимося на археологічних дослідженнях міста Володимира доктором історичних наук, професором М. Кучинком.

Надзвичайно вагомими є результати археологічних розкопок в 1975–1976 рр. давньоруською експедицією Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки, керованою М. Кучинком. Дослідження проводилися на дитинці, де відкрито житла-півземлянки, господарські споруди, зібрано чимало кераміки, зброя, зброї, прикрас. Вивчення тут стратиграфії впродовж

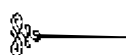
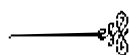

десяти століть дозволило визначити нижню дату міста – X століття. Важливим було відкриття кам'яних мурів замку Казимира середини – другої половини XIV ст., що остаточно вирішило дискусію на користь локалізації замку саме на княжому дитинці [10, с. 349–350; 9, с. 322–323; 11].

Влітку 1976 р. експедиція провела перевірку оборонних валів княжого Володимира. При в'їзді на дитинець з північного боку, навіть без спеціальної зачистки стало видно, що вал був цілком насипаний з глини і не мав усередині жодних конструкцій, досить частих у тогочасних містах центральних земель давньої України. За допомогою розвідкових траншей археологи перевірили також конструкцію рову дитинця. Першу було закладено в рові на відстані 10 м на схід від валу дитинця на правому березі р. Смочі. Траншея площею 20 кв. м перетинала рів у напрямку схід-захід. Культурний шар складався з суцільного чорнозему. На дні рову виявлено чотири забиті в землю стовпи діаметром 20 см, загострені зверху. Очевидно, призначення їх було додатково ускладнити просування ворога до дитинця. В траншеї знайдено скелети двох коней, фрагменти кераміки XII–XIII ст., мідний дзвіночок, залізну прямокутну пряжку з язичком, фрагмент бронзової прикраси від зброї та втульчасте вістря стріли. Названі знахідки походять з глибини 0,5–1,5 м. Нижче почала дуже виступати вода і розкопки припинили, тим більше, що знахідок уже не було. Аналогічну траншею закладено з південної сторони валу дитинця [8, с. 8].

Згаданою вище експедицією були розкопані залишки двох жител та двох півземлянкових господарських споруд. Перше житло площею понад 20 кв.м являло собою напівземлянку, заглиблену в ґрунт на 0,5 м і підмазану глиною. Судячи з ямок від стовпів, виявлених по кутах, житло мало стовпово-каркасну конструкцію стін. Вхід до оселі був у південній стіні, а в протилежному куті знаходилась кругла глиняна піч. Поруч з півземлянкою знаходилась господарська яма-погріб для зберігання продуктів, яка входила до житлового комплексу. За знайденим матеріалом житло може бути датоване рубежем X–XI століть [9, с. 322]. Неподалік знаходилось інше житло з розваленою піччю. З уваги на відсутність ям від стовпів, можна вважати, що його стіни були зрубними. Очевидно, воно згоріло, що підтверджується залишками даху, який впав донизу. В заповненні споруди виявлено уламки керамічних горщиків, голубу пастову намистину, скляний браслет, залізну шпору, кістяну проколку. В комплексі матеріал дозволяє датувати житло кінцем XI–XII століть [10, с. 349]. Ряд житлових будівель були відкриті також Архітектурно-археологічною експедицією Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР під керівництвом М. Малевської в 1975–1976 роках. У шарі княжого періоду простежено рештки трьох різночасових наземних зрубних жител і одного – напівземлянкового. За матеріалом і стратиграфічними даними напівземлянка датується рубежем X–XI ст., два наземних житла належать до XI ст., а третє – до першої половини XII століття. У будівлях знайдено кераміку, скоби, цвяхи, ключі, вістря стріл, шиферні прясла до веретена, намистини – речі, які й дозволили визначити час функціонування житлових будівель [13, с. 327].

Крім того, слід відзначити інші, виявлені тут, споруди. Перша з них, що знаходилась в передматериковому шарі, на глибині 4,2 м від сучасного рівня, датується на основі кераміки кінцем X – початком XI ст., що до певної міри співпадає з раннім часом існування дитинця. Аналогічна півземлянка розміром 2,6 x 2 м і завглибшки 0,5 м відкрита поруч. Вона, судячи з матеріалу, співіснувала з першою [10, с. 349]. Названі будівлі, з уваги на їх незначну відстань від жител, становили цілісний житлово-господарський комплекс мешканці Володимира рубежу X–XI століть. Ще одну споруду, найімовірніше виробничого призначення, розміром 3,8 x 4,2 м виявлено на глибині 2,4 м від давньої поверхні. Сама будівля заглиблена на 0,6 м, а її підлога утрамбована. В північно-західному куті знаходилось вогнище діаметром 1,2 м. По всьому колу воно було обгороджене дерев'яними кілками, очевидно, для того, щоб не розсунулося. Саме вогнище викладене камінням і обмазане глиною, яка обпалилась до оранжевого кольору. На відстані 0,5 м від нього, з боку східної стіни знаходилась лава, сліди якої представлені двома ямками від стовпів. У заповненні споруди виявлено згоріле перекриття від даху, у вигляді обвуглених колод і плах, зібрано фрагменти горщиків, у тому числі і з таврами на денцях, кілька уламків скляних браслетів та аморфні шматки заліза. Викликають інтерес напівфабрикати з рогу серни, просвердлена кістяна пластинка, шило, амулет з ікла вепра. Крім того, знайдено точильний кам'яний брусок та шматки шкіри. За матеріалом (кераміка, скляні браслети) ця споруда датується XII – серединою XIII століття. Вона могла мати виробниче призначення, найімовірніше була майстернею. Судячи з характеру матеріалу, споруда згоріла під час

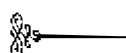
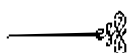
монгольської навали 1241 року [8, с. 5–6]. Ці розкопки дозволили з'ясувати з одного боку, час виникнення міста, а з іншого – стратиграфію, вивчити оборонні укріплення дитинця і його житлово-господарські будівлі давньоруського періоду. Потужність культурного шару досягала тут 4,8 м, з яких 3,6 м припадало на домонгольський період. Хронологія культурних нашарувань виглядала наступним чином: передматериковий прошарок датується кінцем X–XI ст.; нижній шар відноситься до XII–XIII ст.; середній можна датувати XIV–XVI ст.; нарешті верхній шар насичений знахідками XVII–XX століть. У результаті досліджень залишків різночасових заглиблених та наземних будівель значно розширилися відомості про забудову дитинця княжого часу. Основну масу знахідок складає кераміка, інші – переважно одиничні предмети. Як вказувалося вище, розмір володимирського дитинця 1,5 га, тобто незначний. Спираючись на дані розкопок М. Кучинка та М. Малевської, характер житлового будівництва на дитинці свідчить, що це були рядові житла з доволі бідним, ординарним матеріалом. Коштовних речей, типових для князівсько-боярського побуту, не виявлено.

Варто зазначити, що дитинець жодних змін у своїй плановій структурі не зазнав і до нашого часу зберігся у своєму первісному вигляді. Археологічні дані дозволяють з достатньою ймовірністю охарактеризувати історичну і соціальну топографію міста. В кінці XI – середині XIII ст. Володимир територіально дуже розрісся. В цей період загальною особливістю забудови міста було радіально-кільцеве планування вулиць, що півколом охоплювали дитинець і єпископський двір, простягнувшись до ріки Луги. Головні радіальні вулиці тягнулися від дитинця на схід, захід і північ, відповідно по давніх Луцькому, Устилузькому та Гноєнському трактах. Таке раціональне планування вулиць міста відносно водної артерії свідчить про те, що воно будувалося за єдиним планом і, можливо, забудова його була одночасною. При цьому територія міста зростала концентричними смугами, а для зручного зв'язку з радіальними вулицями виникали півкільцеві, що йшли майже паралельно валові дитинця одна за одною. Загальна площа міста, що оточувало дитинець, ансамбль Успенського собору і кілька монастирів з житловою забудовою, дорівнювала 66 га [17, с. 187].

З метою вивчення давньої забудови окольного міста та з'ясування його топографії і стратиграфії в 1976 р. М. Кучинком були проведені розвідкові розкопки. Ним була закладена траншея на відстані 120 м у північному напрямку від валу дитинця. В результаті розкопок знайдено фрагменти давньоруської кераміки XII–XIII ст., а також залізні цвяхи і шиферне прясло біконічної форми, тобто матеріал, типовий для ранньосередньовічного міста.

Одночасно для з'ясування стратиграфії було закладено два шурфи. Один з них, з південної сторони Василівської церкви, дав можливість виявити лише окремі фрагменти давньоруської і пізньосередньовічної кераміки. Другий було закладено в урочищі Підзамче. Знайдено фрагменти пізньосередньовічної і давньоруської кераміки, синю циліндричну намистину, залізний, ромбоподібний в перерізі черенковий наконечник стріли і ковані цвяхи. Шурф і ствердив наявність значного культурного шару, зокрема княжого періоду. Особливо слід відзначити знахідку мідного натільного хрестика з розп'яттям Ісуса Христа [8, с. 9].

Цікаві матеріали в плані вивчення давнього Володимира виявлені М. Кучинком на лівому березі р. Смочі. Йдеться про господарську прямокутну споруду розміром 3 x 5 м і глибиною 0,5 м з добре утрамбованою підлогою. Стіни її, судячи з ямок по кутах, були стовпово-каркасної конструкції. Майже в центрі долівки знаходилась закопана в землю дерев'яна бочка без обручів діаметром 0,65 м. Поруч лежала дерев'яна накривка. Бочка і накривка, з уваги на болотистий ґрунт, збереглися порівняно добре. Жодних слідів печі чи вогнища в споруді не виявлено, тому її можна вважати за приміщення господарського характеру. Під час розчистки споруди археологами натраплено на товстий прошарок (до 14 см) жовтої відмудленої глини, під яким знаходився шар згорілого дерева. Найімовірніше, це міг бути завал стелі, а в заповненні будівлі, що складалася з темного гумусу, вугілля і попелу. Тут же виявлено фрагменти горщиків XII–XIII ст., уламок накривки для горщика, шматок амфори для вина чи оливи. Крім керамічних решток, знайдена бронзова ліровидна поясна пряжка з язичком, залізні ковані цвяхи, підківка з шипами і дуже рідкісна знахідка – цілі роги вимерлого нині дикого бика-тура, на якого, полювали володимирці. Загалом, споруда може бути датована XII – серединою XIII століття. Судячи з решток згарища, вона перестала існувати в час татаро-монгольського захоплення міста [8, с. 6–7].

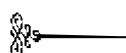
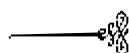

Археологічні дані свідчать, що стабільна забудова міста Володимира тривала і в наступних століттях, зокрема, ряд житлово-господарських споруд належить до кінця XIII – першої половини XIV століття, як наприклад, садиба багатого купця чи боярина. Це був комплекс, що складався з великого будинку з колонами та підвалом і двох напівземлянкових, очевидно, господарських споруд. Садиба згоріла в перших десятиліттях XIV ст., можливо, в час тривалої боротьби за місто між польським королем Казиміром III та литовсько-руськими князями [21, с. 13–16, 26–27; 22, с. 5, 15]. Цю садибу також можна б пов'язати з заможними верствами окольного міста.

Висновки. Охарактеризовані речові матеріали є вагомою науковою спадщиною доктора історичних наук, професора М. Кучинка. Вона склалася внаслідок багаторічних розкопок і розвідок, проведених археологічними експедиціями під його керівництвом. Здобуто велику кількість матеріалів, які дозволяють об'єктивно відтворити динаміку розвитку міста Володимира в княжому та пізньосередньовічному часі.

Джерела та література

1. Археологические разыскания проф. Прахова во Владимире-Волынском и его окрестностях // Волынские епархиальные ведомости. Житомир, 1886. Ч. 31 (неоф.). С. 1006–1012.
2. Бондаренко Г. В. Археологія і пам'яткознавство Волині: історіографічний огляд (друга половина XX – початок XXI ст.) // Краєзнавство. № 1–4. 2006. С. 150–157.
3. Володимир-Волинський історичний музей. Інвентарний № відділу археології: А-58, 59, 67-75, 94, 255-260, 288-290, 300-310, 383-385, 426, 620-680; Р-5/23,85.
4. Дверницький Е. Н. Археологические исследования в г. Владимире-Волынском и окрестностях // Киевская старина. 1887. Т. 17. С. 36–57.
5. Дверницький Е. Н. Памятники древнего православия в г. Владимире-Волынском. К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1889. 63 с.
6. Златогорський О. Є., Панишко С. Д. Дослідження на Володимир-Волинському городищі у 2010–2013 роках: Джерела і матеріали. (Серія «Втрачена хронологія»). Луцьк: «Волинські старожитності», 2012. 164 с.
7. Каргер М. К. Вновь открытые памятники зодчества XII–XIII вв. во Владимире-Волынском // Учёные записки ЛГУ № 252. Серия исторических наук. Вып. 29. Л., 1958. 33 с.
8. Кучинко М. М. Звіт про археологічні дослідження у Володимирі-Волинському в 1976 р. // Науковий архів кафедри археології та джерелознавства ВДУ – 1976/7. 20 с.
9. Кучинко М. М. О работах во Владимире-Волынском // Археологические открытия 1976. М., 1977. С. 322–323.
10. Кучинко М. М. Раскопки древнего Владимира-Волынского // Археологические открытия 1975. С. 349–350.
11. Кучинко М. М. Стародавній Володимир-Волинський. Луцьк: Знання, 1987. 20 с.
12. Левицкий О. И. Историческое описание Владимир-Волынского Успенского храма, построенного в половине XII в. кн. Мстиславом Изяславичем. К.: Тип. С. В. Кульженко, Ново-Елисавет. ул., соб. д., 1892. 132 с.
13. Малевская М. В., Шолохова Е. В. Архитектурно-археологические исследования во Владимире-Волынском // Археологические открытия 1976. М., 1977. С. 327–328.
14. Малевская М. В. Архитектурно-археологические исследования на Волыни // Археологические открытия 1982. М., 1984. С. 291.
15. Пескова А. А. Раскопки древнерусских памятников на Волыни // Археологические открытия 1983. С. 341–342.
16. Пескова А. А. Раскопки древнерусской церкви в г. Владимире-Волынском // Археологические открытия 1984. М., 1986. С. 291.
17. Раппопорт П. А. Военное зодчество западнорусских земель X–XIV вв. // Материалы и исследования по археологии СССР. 1967. № 140. 241 с.
18. Раппопорт П. А. Раскопки церкви «Старая Кафедра» во Владимире-Волынском // Археологические открытия 1975. М., 1976. С. 384–385.
19. Истороревич Н. И. Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской иерархии. Исторический очерк. Почаев: Типография Почаевско-Успенской Лавры, 1893. 288 с.
20. Терський В. С., Терський С. В. Охоронні дослідження у Володимирі-Волинському // Минувле і сучасне Волині. Тези доповідей і повідомлень II-ої Волинської історико-краєзнавчої конференції 26–28 травня 1988 р. Луцьк: Надстир'я, 1988. Ч. 2. С. 71–72.
21. Терський С. В. Звіт про роботу Волинської рятівної археологічної експедиції у 1999 р. Львів, 2000. 67 с. // Науковий архів Володимир-Волинського історичного музею. КД–2253/КВ– 8167.
22. Терський С. В. Звіт про роботу Волинської рятівної археологічної експедиції у 2000 р. Львів, 2001. 33 с. // Науковий архів Володимир-Волинського історичного музею. КД–2279/КВ–8425.
23. Цинкаловський О. Матеріали до археології Володимирського повіту // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Львів, 1937. Т. CLIV. С. 183–240.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.21.05>

Микола Мірченко

Кучінкові – вісімдесят (акровірш)

Коли у раннім передлітні
Учив ти, друже, швей-«богинь»,
Чи то з розрядом може сьомим,
І мріяти про археологію не смів,
Настала мить ота щаслива,
Косівка* тоді майнула звабливим крилом...
Отут пізнав ти древню землю...
Волинь відкрилася добром,
І був і піт, і мозолі, і не одразу
Вона так струменилась з-під землі...
Ішли роки-літа у пошукових мандрах,
Стояли на сторожі землі загадкові,
І все манили, і не відпускали...
Музей створили ви на славу.
Древні артефакти- то найвища суть.
Енергії отож Вам і більшого завзяття,
Сто літ прожить і не пошкодувати,
Як будете у вересні справлять
Тремтливо-чисте 80-ліття

1 вересня 2019 р.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.21.06>

УДК 929(477.8)

Майя Бачинська

Слово про вчителя

Колишня студентка згадує Михайла Кучинка як викладача і куратора групи студентів історичного факультету. Щасливий той, кому Бог подарував Учителя. Так, саме Учителя з великої літери. Авторка розмірковує над тим чому одні, прийшовши працювати в школу чи університет, не витримують довго і знаходять інше місце роботи, а інші все життя щоденно поспішають такою знайомою стежинкою до рідної школи. Мабуть, тому, що учитель – це не просто професія, це – покликання. І треба надзвичайно любити дітей, вірити, що кожен талановитий по-своєму, віддавати їм серце і душу. Адже обрати шлях вчителя – не кожен наважиться... Та для мене бути вчителем – мрія з дитинства. Ще маленькою мені подобалося навчати своїх подруг, виставляти їм оцінки, вести «класний журнал». До закінчення школи питання «ким бути» і «де вчитися» практично були вирішені... Мені дуже пощастило: у своєму житті я зустріла немало вчителів, які допомогли мені обрати правильний життєвий шлях. Я взяла від них найкраще і постійно втілюю набуті знання в своє життя. Як робить висновок авторка - секрет життєвого успіху від Михайла Кучинка простий – робота, робота і ще раз робота. І перш за все, над самим собою. Крім того, потрібно поважати людей, з якими стикаєшся у житті, бути чуйним до їхніх проблем. У професора була потреба спілкуватись зі студентами і в позалеційний час, він ходив з ними до картинної галереї, до музеїв, влаштовував вечори поезії та вечори образотворчого мистецтва, не пропускав «Дні науки». Саме це викликало у відповідь такі емоційні спогади учнів, як ті що представлені тут. Це не просто модні слова на кшталт соціальної відповідальності. Це чисто людське, тому що кожен має робити якусь справу для душі.

Ключові слова: вчитель, Кучинко, школа, вдячність.

Maya Bachinskaya. A word about the teacher.

The former student mentions Mykhailo Kuchynko as a teacher and curator of a group of students at the Faculty of History. Blessed is he to whom God has given the Master. Yes, it is the Master with a capital letter. The author reflects on why some, coming to work at school or university, do not last long and find another job, while others all their lives rush every day on such a familiar

* Село Косівка Рахівського р-ну Закарпатської обл., де М. М. Кучинко працював учителем історії Косівсько-Полянської середньої школи.

